

PILDELE UNUI DOCTORAT RATAT

DAN MĂNUCĂ

Întâmplarea a făcut să fiu preocupat, o vreme, de germanistul Traian Bratu. În arhiva acestuia, depusă de familie la Biblioteca Centrală Universitară „M. Eminescu” din Iași, am aflat un lot de scrisori adresate de tânărul doctorand N. I. Popa, în anii 1925 și 1927, profesorului său Traian Bratu, de care îl legau numeroase fire. Aceste scrisori mi l-au dezvăluit abia acum, cu adevărat, pe autorul lor, în câteva din trăsăturile sale definitorii de om, de specialist și de educator. Cer iertare umbrei delicatului om care a fost N. I. Popa pentru indiscreția de a-i fi citit epistolele. Dacă nu aş fi aflat în ele confesiuni de un interes mai larg, le-aş fi făcut uitate. Cum însă N. I. Popa nu și-a afirmat în public niciodată principiile de viață și nici nu l-a auzit cineva aruncând vina pe tot felul de circumstanțe, am crezut de datoria mea să spicuiesc din fondul epistolar ceea ce cunoaștem mai puțin.

Mai puțin cunoaștem, spre exemplu, surprinzătoarea stăruință a tânărului studios, bursier al Școlii Române din capitala Franței. Și-a propus specializarea în istoria literaturii franceze și susținerea dificilului doctorat de stat la Sorbona. N. I. Popa (semnând atunci doar Nicolae Popa) a avut tăria de a crede în forțele proprii: „voi face orice eforturi și orice sacrificii vor trebui”, mărturisește el, satisfăcut că „de un an trăiesc altă viață [...], mi-am completat cu ceva ființa morală și intelectuală”. S-a zbatut pentru a i se aproba punctul de vedere, oricât de crud l-ar fi exprimat. Bursierul Nicolae Popa nu se sfia să susțină că un doctorat în țară, în literatura franceză, reprezenta, la 1925, o „formulă comodă de compromis intelectual”. Era o realitate, desigur, foarte dură și Nicolae Popa i se confesează lui Bratu: „încrederea în puterea mea de muncă, în conștiințiozitatea și în gândul meu cinstit mă fac să vorbesc direct, fără înconjur”. Tot franc și dur își exprimă opinia referitoare la un eventual doctorat la Iași: „moralmente mi-i imposibil și, științificește, pentru specialitatea mea, absurd”. Să privim ceva mai de aproape această intransigență lipsită de menajamente, neașteptată pentru cine îl cunoștea doar superficial pe profesorul N. I. Popa. Traduc deci rândul de mai sus în felul următor: la Iași, date fiindu-i poziția și relațiile, un doctorat nu prezenta nici un fel de problemă, dar aceasta nu admitea scrupulosul tânăr. Mai mult, el nu ezita să susțină că nici îndrumarea științifică nu era competentă. Exigență și autoexigență, reunite pentru a modela chipul unui viitor profesor universitar.

Doctoratul lui N. I. Popa era patronat de două mari personalități: Paul Hazard și Fernand Baldensperger. Avea ca subiect *Le sentiment de la mort dans le lyrisme*

français de dix huit cent cinquante à dix huit cent soixante dix. Iată cum își împărtășea proiectele lui Traian Bratu: „Amândoi (Hazard și Baldensperger) mi-au admis întru totul spiritul în care înțeleg să lucrez. Caracterul de documentare riguros științifică, alături de acela larg filozofic, pe care vreau să le imprim tezei, mi-au adus îndemnuri și încurajări foarte prețioase din partea ambilor directori de teză. Va fi o cercetare documentară, de formare genetică a ideii morții, urmărită paralel în curentele mari filozofice, religioase, morale și în reacțiile personale ale scriitorilor lirici dintre 1850 și 1870, epocă bogată în idei și caracterizată printr-o întrepătrundere interesantă de filozofie pozitivistă, de întoarcere la religiile păgâne, la budism, în fața cărora spiritualismul romantic, înconjurat de neoplatonism, reprezintă o slabă reacțiune. Studiul de literatură și de psihologie comparate, lucrarea aceasta va urmări aducerea de date psihologice asupra epocii și personalităților, rezultând din felul cum reacționează față de ideea morții. «Vous avez là un très beau sujet de thèse», mi-a spus Baldensperger. «Allez-y», mi-a spus celălalt, «vous êtes sur une très bonne piste»”.

Peste doi ani, în 1927, doctorandul Nicolae Popa se confesa fostului său decan, de a cărui înțelegere era sigur, asupra renunțării la care s-a văzut constrâns. Și o făcea cu o detașare care aruncă și mai multă lumină asupra tăriei sale de caracter: „trebuie o adevărată luptă organizată contra tentațiilor Parisului: conferințe, teatre, vizite la muzee, orașe, relații interesante. Toate alcătuiesc cercul de interes general, care nu poate scăpa unui intelectual în formare. Curiozitatea mea firească, care m-a condus la subiectul așa de întins al tezei principale, mă face să lupt greu cu izolarea în cadrul unei lucrări. Totuși, trebuie. Teza aceasta singură cere o cultură enciclopedică, îmbrățișând un capitol vast de istoria ideilor”.

În toamna lui 1927, N. I. Popa alcătuiase un plan detaliat și îi comunica lui Traian Bratu: „expozele asupra tezei, pe care le-am făcut la cursul de literatură comparată la Sorbona și la Collège de France, au avut darul să împrăstie ultimele îndoieli pe care și profesorii mei și eu le mai aveam asupra construcției planului. Redactarea limpezește și pune totul în ordine. Cred că am ajuns la acea «saturație» de subiectul meu, de care vorbesc romancierii și care îmi înlesnește dominarea câmpului întins al tezei. Și ideologia franceză din acești douăzeci de ani înseamnă un material imens, în care nu-i prea ușor de pus ordine”.

Cum se cunoaște, N. I. Popa nu a depus decât teza secundară, fiind nevoit să se întoarcă în țară, unde își va trece doctoratul cu Charles Drouhet. Se mai atenuase, probabil, și neînduplecarea din urmă cu zece ani asupra posibilității de a susține un doctorat în țară pe probleme de literatură franceză.

N. I. Popa era bursier al Școlii Române, institut patronat de N. Iorga, aflat atunci la Paris, pentru o serie de prelegeri la Sorbona. Între furtunosul, imprezibilul și intolerantul istoric și încă modestul, dar foarte tenacele tânăr studios nu se putea încheia o apropiere. Iorga pretindea nu respect, ci supușenie. „Condițiile acestea morale, mai ales, îmi repugnă cu desăvârșire. Același motiv m-a făcut să nu mai am nici o relație cu fostul meu profesor de specialitate: voia să fiu

un acreditat și nu un element în formație (venit acum însă la Paris, m-a rugat să viu să-l văd, i-am vorbit de teza începută, care i s-a părut «foarte complicată», deși «foarte interesantă». Cu ce curaj cere d. Iorga să ne trecem doctoratul în țară? Cu cine să lucrez teza?”

După aceste rânduri, care exprimă un simț al demnității desăvârșite, mi-aș permite să reamintesc celor care l-au avut profesor sau îndrumător la doctorat, câtă sollicitudine și câtă amenitate știa N. I. Popa să pună în relațiile cu studenții, colegii de catedră ori cercetătorii de la Academie.

L-au impresionat profesorii de la Sorbona, pe care îi găsea „conștiincioși, scrupuloși și sobri”. „Trăim aici în cultul profesoratului înțeles astfel și când un asemenea ideal îmi poartă gândurile înainte, puteți să vă mai mirați de excesul de cult al competenței, pe care îl afirmam încă de anul trecut?” îi amintește N. I. Popa lui Traian Bratu care, probabil, îi oferise o soluție mai comodă și mai practică. De la aceiași profesori, N. I. Popa mai învățase ceva: „aplicarea mai sistematică a compoziției și a explicațiilor de text în predarea literaturilor – lucruri foarte puțin folosite la noi, deși ar fi mijloace de mână întâia pentru educația spiritului de metodă, a gustului, a logicii gândirii și a expunerii disciplinate. În învățământul francez – continua N. I. Popa – fac minuni și dacă alte obiecte au metode cu totul înapoiate (clasicismul greco-latin predat în chip nenorocit; se cere totul mnemotehnic, se dau teme din anul al II-lea la latină; nici o preocupare de educație sau lărgire de orizont), în schimb, limba și literatura franceză le dă o posibilitate largă de a atinge toate problemele educației”.

Anii petrecuți în Franța, chiar dacă nu sunt încheiați cu doctoratul de stat, au însemnat enorm pentru N. I. Popa. O mărturisește, cu aceeași franchețe, el însuși: „Am preferat să merg pe drumul cel mai lung în carieră și n-o regret deloc. Streinătatea mi-a deschis căi noi și m-a întărit în crezul de viață pe care îl aveam deja din țară. Mi-a exagerat poate simțul critic, care mă reținea și mai înainte, dar mi-a dat o încredere în eforturile sincere și dezinteresate spre mai bine și mi-a lărgit orizonturile”.

N. I. Popa obținuse recomandarea de a fi numit membru al Școlii Române din Paris, din partea Facultății de Litere din Iași, aceeași care, prin Traian Bratu, I. M. Marinescu, Ion Găvănescul, Ion Petrovici, Nicolae Șerban, Petre Andrei și Orest Tafrali îl va susține și în continuare. Viitorul profesor al Universității ieșene ținea să-și precizeze atitudinea chiar din 1925: „legat cum sunt pentru totdeauna de Iașul cel mult oropsit, Facultatea poate să se bizuie pe un element de tradiție culturală ieșeană, care ține să-și servească orașul care l-a format”. În altă epistolă, își repetă îndatorirea morală pe care o simte: „legat strâns de Iași, prin trecut, carieră și familie, văd deja cu plăcere momentul când îmi voi relua lucrul, mai ales că am catedra la Liceul Internat, acolo unde m-am format eu însumi. Simt bine că nimic nu m-ar putea scoate din orașul acela de școală, unde am crescut și eu”. Splendidă pildă a unei neștirbite statornicii și a unei dăruiri dintre cele mai emoționante.

În continuare, redăm câteva scrisori adresate de N. I. Popa lui Traian Bratu, care prezintă date deosebit de interesante referitoare la formarea unui intelectual

român (ieșean, îndeosebi) în perioada interbelică, înaintea agitatului deceniu care va urma, 1930 – 1940. Tolerant și comprehensiv, N. I. Popa va oferi imaginea unei cumpătări atunci atât de necesare.

– 1 –

Mult stimat domnule profesor,

E mult de când nu v-am mai scris, deși adesea am simțit nevoia să vă cer sfatul și cuvântul experienței și al simțului realității. În urma propunerii dumneavoastră de anul trecut, la care eu nu puteam răspunde altfel, rămăsesem cu o impresie de apăsare, de vină: mi s-a părut că vă contrariasem.

Anul care a trecut a adus o cunoaștere mai precisă a nevoilor și posibilităților mele și m-a făcut să nu regret deloc răspunsul de anul trecut. Îmi mai trebuie încă mult timp pentru specialitatea mea și tocmai asupra chestiunii acesteia voiam să vă cer sfatul.

Mi s-a pus problema următoare: față de posibilitatea problematică de a mai rămânea în Franța vreo doi ani, după expirarea stagiului de la Școală (toamna 1925), ce e mai cuminte să fac anul acesta: să adun material pentru teză, mărginindu-mă într-un cadru îngust, sau să mă ocup mai curând de problemele generale ale specialității, să fac ceea ce desigur nu voi putea face în țară? Deocamdată caut să împac amândouă nevoile, deși cred că e greu de reușit în chip serios. Este însă chestia de posibilitatea materială de a rămâne cel puțin vreo doi ani după aceasta, de învins greutatea materiale ca tipăritul tezelor (vreo 7000 frs. francezi), pentru a duce la bun sfârșit doctoratul aici.

În măsura în care doctoratul depinde de mine, voi face orice eforturi și orice sacrificii vor trebui. Este vorba însă de concursul de împrejurări la care e bine să mă gândesc, prevăzând toate. Și vă rog să-mi spuneți deschis ce credeți de eventualitatea ca, față de greutatea diverse materiale, după ședere de încă un an, cu începere de la toamnă, să-mi trec doctoratul în țară, la București (la Iași, mi-i moralmente imposibil și, științificește, pentru specialitatea mea, absurd).

Față de subiectul întins luat și față de cerințele tezelor de doctorat la Sorbona, mi-ar mai trebui încă mult timp și, repet ceea ce propun mai sus, este un „pis-aller”, pentru cazul în care nu pot învinge greutatea întâmpinate.

Anul acesta mi-am organizat lucrul și mai bine. Împreună cu soția mea, urmăm aceleași câteva cursuri alese, ale profesorilor cu care lucrăm, d-nii Hazard și Baldensperger – lucrăm mai mult la Biblioteca Națională, la École des Hautes Études, Collège de France.

Școala Română, dacă e drept că mi-a dat posibilitatea de a veni aici, mi-a risipit în schimb multă vreme, fără nici un rost, prin organizarea ei în vânt, neținând seama de realități. Este o împrejurare fericită că tinerii grupați acum aici, la Școală, sunt un mănunchi de elemente bune, dar atmosfera alcătuită de aparatul administrativ, de tradițiile care înlocuiesc regulamentul – este perfect românească

și umilitoare. Sunt tare multe de spus și locul nu-mi îngăduie. Oricum, abstracție de aceste neplăceri, pe care le uit în preocupările permanente, mă simt fericit că de un an trăiesc altă viață, că mi-am completat cu ceva ființa morală și intelectuală.

Di Iorga ține cursuri la Sorbona: vag, nepus la punct, ieftin în afirmație, neștiințific, face o impresie supărătoare alături de profesorii Sorbonei, conștiincioși, scrupuloși și sobri. Trăim aici în cultul profesoratului, înțeles altfel, și când un asemenea ideal îmi poartă gândurile înainte, puteți să vă mai mirați de excesul de cult al competenței, pe care îl afirmam încă de anul trecut?

Universitatea franceză e lipsită de Seminarul german, laborator de metode. În schimb, profesorii sunt așa de mult și atât de larg la dispoziția studenților, încât înlocuiesc lipsa aceasta serioasă.

Mă mai ocup, alături de partea științifică a specialității, și de aceea pedagogică. Mă gândesc la chestia aplicării mai sistematice a *compoziției* și a *explicațiilor de text* în predarea literaturilor – lucruri foarte puțin folosite la noi, deși ar fi mijloace de mână întâia pentru educația spiritului de metodă, a gustului, a logicei gândirii și a expunerii disciplinate. În învățământul francez, fac minuni și, dacă alte obiecte au metode cu totul înapoiate (clasicismul greco-latin predat în chip nenorocit; se cere totul mnemotehnic, se dau teme din anul al II-lea la latină; nici o preocupare de educație sau de lărgire de orizont), în schimb, limba și literatura franceză le dă o posibilitate largă de a atinge toate problemele educației. În sfârșit, îmi dau toate silințele să folosesc în cât mai multe direcții timpul petrecut aici, pentru a răspunde cum trebuie încrederii ce mi s-a acordat și pentru a avea răsplata morală și bucuria supremă de a da, neprecupețit, experiența adunată elevilor mei.

Soția mea vă trimite respectuoase salutări, iar din parte-mi primiți, vă rog, încredințarea celui mai adânc respect și a întregului meu devotament.

15 ianuarie 1925

N. Popa
5, rue Boucicaut
Fontenay-aux-Roses/Seine

(B. C. U. „M. Eminescu”, Iași, Fond Traian Bratu, 367/34)

- 2 -

1 aprilie 1925

Stimate domnule profesor,

Colegul și prietenul meu Rașcu, venit de curând la Paris, mi-a transmis gândurile dumneavoastră bune și urările care mă însoțesc și mă încurajează nespuse de mult. Vă mulțumesc din suflet și vă cer voie să vă arăt în două cuvinte situația mea și perspectiva pe care îndrăznesc să o întrevăd.

În toamnă, termin stagiul de la Școala Română, care, prin organizarea ei, este o admirabilă mașină de risipit fără sens a vremii. Cu drumurile zilnice Fontenay –

Paris și întors, cu masa de seară luată obligator la Școală, cu lucrarea pentru „Mélanges”, se pierd vreo 4-5 ore de lucru efectiv zilnic și vreo 4-6 luni din an consacrat articolului din buletin. Vă cruț enumerarea detaliilor din organizare, care duc la o tensiune nervoasă foarte puțin favorabilă studiilor. Vă închipuiți cât se poate lucra în chip efectiv în condițiile acestea. Dl Iorga nici nu bănuiește lucrurile: „prietanii” îl informează greșit, pentru „a nu-l supăra”, iar cei care vor să-i spună adevărul îi devin dușmani.

Cu toate eforturile mele, cred că distanța e mare între planurile mele și realizarea de până acum. Paralel cu lucrul universitar, am lucrat mai ales în biblioteci. Articolul pentru „Mélanges”, despre *Sentimentul morții la Gérard de Nerval*, va apărea anul acesta. Nu l-am dat anul trecut pentru că, din cauza lungimii, trebuia fragmentat.

Sub conducerea acelorași profesori, d-nii Hazard și Baldensperger, am urmat cercetările în vederea tezei principale: *Le sentiment de la mort dans le lyrisme français de 1850 à 1870*. Amândoi mi-au admis întru totul spiritul în care înțeleg să lucrez și caracterul de documentare riguros științific, alături de acel larg-filozofic, pe care vreau să le imprim tezei, mi-au adus îndemnuri și încurajări foarte prețioase, din partea ambilor directori de teză.

Va fi o cercetare documentată, de formare genetică a ideii morții, urmărită paralel în curentele mari filozofice, religioase, morale și în reacțiile personale ale scriitorilor dintre 1850 și 1870, epocă bogată în idei și caracterizată printr-o întrepătrundere interesantă de filozofie pozitivistă, de întoarcere la religiile păgâne, la budism, în fața cărora spiritul romantic, încurajat de neoplatonism, reprezintă o slabă reacțiune. Studiu de literatură și de psihologie comparate, lucrarea aceasta va urmări aducerea de date psihologice asupra epocii și personalităților, rezultând din felul cum reacționează față de ideea morții. „Vous avez là un très bon sujet de thèse”, mi-a spus prof. Baldensperger. „Allez-y”, mi-a spus celălalt, „vous êtes sur une très bonne piste”.

Este clar însă că am nevoie de vreo trei ani de ședere la Paris, după expirarea termenului de la Școala Română. Voi face orice sacrificiu pentru aceasta.

Față de spusele d-lui profesor Marinescu, care a vorbit socrului meu și prietenului Rașcu de o bursă, pe care Facultatea de Litere ar avea-o la dispoziție și care Domnia sa arăta că mi-ar putea da mie, cu începere de la toamnă, îndrăznesc să aduc chestia pe tărâmul acesta și să vă cer sprijinul care mi-a fost totdeauna atât de efectiv și de încurajator.

Nu știu precis ce este bursa de care a vorbit dl Marinescu. Dacă ar exista într-adevăr, aș îndrăzni și mai ușor să cer să mi se acorde încrederea și onoarea care mi s-a mai arătat. Iar dacă nu e nimic făcut până acum, vreau să vă rog să-mi indicați modalitatea oficială prin care se poate solicita o asemenea favoare. O bursă pe trei ani mi-ar deschide o perspectivă largă și m-ar duce până la capăt. Altminteri, materialmente mă voi vedea silit să adopt formula comodă de compromis intelectual: doctoratul de literatură franceză în țară. Ar fi păcat de sacrificiul de până acum și ar însemna închiderea de orice perspectivă pentru mine.

Legat cum sunt pentru totdeauna de Iașul cel mult oropsit, Facultatea poate să se bizuie pe un element de tradiție culturală ieșeană, care ține să-și servească orașul care l-a format. Vă rog să-mi iertați tonul direct neobișnuit, dar simt că de reușita aceasta atârnă totul.

Valoarea materială a bursei nu e tot ce mă face s-o solicit: titlul de bursier mă leagă mai strâns de facultate, ridică piedicile care s-ar ivi la acordarea valutei și eventual la acordarea concediului.

În rezumat, doresc să vă rog ca, împreună cu d-nii profesori Marinescu, Găvănescul, Petrovici, Șerban, Andrei, Tafrali și ceilalți care mă cunosc, să binevoiiți a arăta consiliului facultății situația în care mă aflu: am început lucrări pe care profesorii le aprobă și le apreciază (voi produce certificate la sfârșitul anului, în vederea aceasta). Am nevoie de vreo trei ani la Paris, cu începere de la toamnă, pentru continuarea acestor lucrări, pentru a putea trece doctoratul de stat la Sorbona. Specialitatea mea nu se poate face în țară nicăieri; ea cere atmosfera franceză, biblioteci franceze. Dacă onor consiliu al facultății continuă a-mi acorda încrederea cu care m-a onorat până acum, îmi va încredința bursa aceea, care va fi liberă, sau va cere una ministerului, în caz că prima ar fi deja ocupată.

Cum vedeți, expun lucrurile simplist; e drept că nu le cunosc de aproape. Uitam să spui dacă bursa se acordă numai prin concurs, vîn în țară și mă prezint. Pentru a-mi cruța însă o cheltuială enormă și având în vedere stadiul în care mă aflu cu pregătirea de specialitate, socot că Facultatea va putea delibera și hotărî direct. Timpul avut în întregime liber la Paris va însemna o muncă îndoită decât cea produsă fiind la Fontenay. Încrederea în puterea mea de muncă, în conștiințiozitatea mea și în gândul meu cinstit mă fac să vă vorbesc direct, fără înconjur. Comunicați, vă rog, socrului meu ceea ce credeți că mă privește.

Vă mulțumesc din suflet pentru eminentul înlocuitor ce ați recomandat pentru Fontenay: d. Rașcu.

Primiți, vă rog, o dată cu încredințarea celui mai desăvârșit respect și a întregului meu devotament.

N. Popa
5, rue Boucicaut
Fontenay-aux-Roses /Seine

(B. C. U. „M. Eminescu”, Iași, Fond Traian Bratu, 367/35)

– 3 –

Paris, 10 mai 1925

Mult stimatelor domnule Bratu,

Am primit scrisoarea d-voastră și din relațiile date de socrul meu am aflat date complete asupra demersului pornit din inițiativa d-voastră, pe lângă Minister, în chestia bursei solicitate de mine.

Vă mulțumesc din adâncul sufletului pentru această nouă dovadă de adevărat interes pe care mi-l purtați și, chiar dacă cererea rămâne fără răsunet, vă rog să credeți că pentru moralul meu ea înseamnă foarte mult. Mă simt dator să vă dau o sumă de explicații suplimentare, provocat de un amănunt pe care mi-l comunică socrul meu: ministerul a primit cu simpatie cererea și a întrebat decanatul pe cât timp se cere „ajutorul”, căci burse nu mai sunt în buget, nici nu se mai pot crea altele. Dacă ar fi vorba de un an, ministerul ar fi dispus să interviev pe lângă dl Iorga, ca să-mi prelungească stagiul la școală cu un an. Cred că din scrisoarea anterioară ați dedus prea bine condițiile de lucru pe care mi le creează Școala, pentru a nu vă mira că la propunerea prea binevoitoare a ministerului exclam: Nu! Sunt multe motive oficiale și personale. Oficiale: regulamentul Școlii oprește orice prelungire de stagiu peste doi ani; de altfel, înlocuitorul meu, d. Rașcu, a și fost numit. Situația mea, de membru al Școlii, departe de a-mi fi o favoare, ar fi o grea sarcină, piedică serioasă în condițiile mele de lucru. Apoi, eu am nevoie de vreo 3-4 ani încă de lucru aici, așa că asta n-ar soluționa nimic.

În fine, cunosc opiniile d-lui Iorga în chestia aceasta, știu perfect cum ar privi o asemenea cerere și nu voiesc să-l supăr cu nimic. Cred că atitudinea mea independentă de aici l-a supărat destul.

Mai puternice decât acestea sunt motivele personale, pe care vi le comunic, cu rugămintea de a uza de ele cu toată discreția pe care o presupune o susceptibilitate ca aceea a d-lui Iorga, care nu mi-ar ierta-o o viață întreagă. Dacă decanatul are de răspuns ministerului la propunerea de mai sus, trebuie să răspundă motivat și vă rog să dați toate motivele acestea, care socotiți că pot fi eficace, fără a forma o eventuală armă ce s-ar întoarce împotriva mea.

Organizarea Școlii ne risipește vremea, fără nici o înțelegere a șederii noastre aici. Pierdem 4-5 ore zilnic fără rost, avem obligații, aproape nici o înlesnire. Ceea ce e mai dureros și mai umilitor, direcția Școlii are indiscreția de a întreține ideea că noi suntem acreditații „d-lui profesor” și nu recomandații unei facultăți, numiți de minister. De altfel, modalitatea însăși a numirii vă arată principiul „personal” pe care se întemeiază Școala. Condițiile acestea morale mai ales îmi repugnă cu desăvârșire. Același motiv m-a făcut să nu mai am nici o relație cu fostul meu profesor de specialitate: voia să fiu un acreditat și nu un element în formație (venit acum la Paris, însă, m-a rugat să vin să-l văd, i-am vorbit de teza începută, care i s-a părut „foarte complicată”, deși „foarte interesantă”. Cu ce curaj cere d. Iorga să ne trecem doctoratul în țară? Cu cine să lucrez teza?).

Toate aceste motive mă fac să refuz în chip politicoșofertă oferta de intervenție a ministerului. Rămân la cererea pentru bursă. Dacă nu se poate găsi cu nici un chip, mă voi mulțumi cu acordarea schimbului pentru mine și soție, alături de care voi face toate sacrificiile pentru a-mi înlesni viața aici.

Nu vreau ca ideea acestei intervenții să ajungă la d. Iorga. Cred că nu mă iubește prea mult: sunt ieșean, „mândru, independent, izolat”, adică nu țin să mă șterg în fața Domniei sale. Mai am nenorocirea să vreau un doctorat la Paris și asta

sfârșește prin a-l supăra. I se pare o crimă contra prestigiului țării. Vă rog, deci, comunicați decanatului punctul meu de vedere, pentru a-l comunica ministerului.

O mică adăugire și vă rog din suflet să nu mi-o luați în nume de rău: în vara lui 1920, se anunțase o bursă pentru franceză; consiliul a transformat-o în bursă pentru istorie antică și a dat-o unui coleg care, gospodărit, a uitat de știință. În anul 1923, eu am redeschis chestia ei și consiliul mi-a dat dreptate, reamintind ministerului bursa și propunându-mă. Am aflat anul acesta că bursa s-a dat tot pentru istorie antică unui coleg, care însă nu vine deloc.

Poate mă înșel eu, dar mi se pare că este o lume de candidați la doctorat care sunt dispuși să scape ușor cu formula ieftină a unui doctorat în țară și pe care streinătatea îi intimidează cu perspectiva anilor de lucru. Nu-i păcat atunci ca bursa să rămână pe hârtie, literă moartă, în timp ce alții, care riscă oricât pentru contractul cu streinătatea, să întâmpine piedici așa neînțelegătoare ca mentalitatea d-lui Iorga? Este îndrăzneț ceea ce vă spun, dar luați-o ca o simplă constatare. Din parte-mi, am un singur crez, peste care mi-i cu neputință să trec. Asta m-a și făcut să nu pot accepta propunerea dv., așa de măgulitoare, de anul trecut.

Fără a aștepta soluționarea curândă a chestiei bursei, vă mulțumesc încă o dată din suflet pentru noua dovadă de încredere ce-mi arătați. Sper ca raportul facultății să-mi servească la prelungirea schimbului.

Primiți, vă rog, domnule Bratu, asigurarea viei mele recunoștințe și a celei mai desăvârșite stime ce vă port.

N. Popa
5, rue Boucicaut
Fontenay-aux-Roses/Seine

(B. C. U. „M. Eminescu”, Iași, Fond Traian Bratu, 367/36)

- 4 -

Paris, 9 septembrie 1927

Mult stimat domnule Bratu,

E mult de când nu v-am mai scris și nu știu cum să mă justific. Momentele libere sunt rare, e drept, mai ales că lucrările mă zoresc din ce în ce și nu le întrevăd sfârșitul. Perioada aceasta, în care lucrările intră în formă definitivă, e cea mai importantă și nu lasă răgaz. Trebuie continuitate de preocupări și de lucru. Asta ne-a făcut să părăsim programul variat din anii precedenți și să ne preocupăm în special de tezele de doctorat. Trebuie o adevărată luptă organizată contra tentațiilor Parisului: conferințe, teatre, vizite la muzee, orașe, relații interesante. Toate alcătuiesc cercul de interes general, care nu poate scăpa unui intelectual în formație. Curiozitatea mea firească, care m-a condus la subiectul așa de întins al tezei principale, mă face să lupt greu cu izolarea în cadrul unei lucrări. Totuși

trebuie. Teza aceasta singură cere o cultură enciclopedică, îmbrățișând un capitol vast de istoria ideilor.

În raportul înaintat decanatului asupra stadiului lucrărilor mele de doctorat am precizat spiritul tezelor și felul în care profesorii-directori de teze le privesc. Expozele asupra tezei, pe care le-am făcut la cursul de literatură comparată de la Sorbona și la Collège de France, au avut darul să împrăstie ultimele îndoieli pe care și profesorii mei și eu le mai aveam asupra construcției planului. Redactarea limpezeste și pune totul în ordine. Cred că am ajuns la acea „saturație” de subiectul meu de care vorbesc romancierii și care îmi înlesnește dominarea câmpului întins al tezei. Și ideologia franceză din acești douăzeci de ani înseamnă un material imens, în care nu-i prea ușor de pus ordine. Faptul însă că teza aceasta atinge atâtea domenii mă face să nu mă plâng de timpul pe care mi-l cere. Pentru formația mea de specialitate, cât și pentru cultura generală, înseamnă mult, o minunată școală. Nici un moment nu pierd din vedere întrebuintarea pe care voi da-o acestei culturi. De aceea, lucrez mai mult extensiv, pregătindu-mă pentru învățământul de la noi.

Aș fi voit să prelungec încă perioada de acumulare, dar timpul nu mi-o îngăduie. Și apoi simțeam de mult nevoia de a fixa în scris. Cum prietenul Ralea mi-a deschis coloanele „Vieții românești”, cred că voi da probele literare de care m-am lovit. Masa enormă pe care o reprezintă documentele unei teze de 400-500 de pagini intimidează la început. Trebuie timpul material pentru redactare, la care se adaugă suplimentele pentru informație ivite în drum. Am trecut de mult peste momentele de ezitare. Lucrul merge deja mai ușor. Grăbesc cât pot și sper să isprăvesc anul acesta, mai ales teza secundară, ediția critică din *Les Filles du feu* de Gérard de Nerval îmi va lua vreme mai puțină. Asta m-a și făcut să cer consiliului Facultății să binevoiască a solicita pentru mine o prelungire cu încă un an a bursei.

O dată cu reînnoirea celor mai vii mulțumiri pentru inițiativa pe care ați avut-o acum doi ani, când ați solicitat bursa pentru mine și care mi-a îngăduit să duc tezele așa de departe, îndrăznesc să vă adresez respectuoasa rugămintă de a sprijini, în măsura în care vă este posibil, cererea aceasta în consiliu.

Am preferat să merg pe drumul cel mai lung în carieră și n-o regret deloc. Streinătatea mi-a deschis căi noi și m-a întărit în crezul de viață pe care îl aveam deja din țară. Mi-a exagerat poate simțul critic, care mă susținea și mai înainte, dar mi-a dat încrederea în sfortarea sinceră și dezinteresată spre mai bine și mi-a lărgit orizonturile. Simt însă nevoia instinctivă de a explica tot ceea ce am adunat și „clasa” îmi lipsește. Sper că entuziasmul nu mă va părăsi la întoarcere.

Am făcut relații foarte prețioase aici. Pot spune că am prins rădăcini. Dar, în afară de condițiile de lucru, de profesori și de atmosfera intelectuală franceză, un strein nu se poate niciodată apropia prea mult de societatea franceză. Suntem mai mult „en marge de la société française”. Cerc închis, în care se pătrunde greu, ar oferi probabil mult interes, dar acest spirit închis intră probabil în psihologia franceză.

În privința aceasta, mi-am propus ca înainte de a pleca din Franța, să stau puțin în Anglia sau Germania, pentru a-mi lărgi experiența „streinătății”, încercare

prin care e de dorit să treacă toți. Este o ocazie de verificare și de punere la punct. Văd cu mare plăcere că ieșenii vin tot mai numeroși și psihologia ieșeană, cam închisă, are nevoie mare de controlul valorilor streine. E curios de văzut că dintr-o serie de 20 de agregati francezi în Litere, n-au rămas în Franța anul trecut decât 4-5. Toți ceilalți au luat drumul streinătății, ca „lectori” în facultăți, pentru a-și completa „l'expérience étrangère” în 2-3 ani. Admirabilă tendință de care Franța avea mare nevoie.

Legat strâns de Iași, prin trecut, carieră și familie, văd deja cu plăcere momentul când îmi voi relua lucrul, mai ales că am catedra la Liceul Internat, acolo unde m-am format eu însumi. Simt bine că nimic nu m-ar putea scoate din orașul acela de școală, unde am crescut și eu.

Trecerea prin Paris a d-lui Sibi ne-a adus ceva din Iași, ne-a făcut o plăcere nespūsă. Soția mea redactează la teză și zorește alături de mine. Își amintește totdeauna cu duioșie de orele d-voastră, din care și-a făcut o icoană de profesor înțelegător.

Vedem zilnic la Biblioteca Națională pe dl Pinot, lectorul de la Iași, grăbit să termine teza, ar dori să rămână la Paris pentru iarnă. Biblioteca Universității din Iași datorește de câțiva ani Librăriei Champion vreo 7000 frs, pe care editorul îi reclamă în zadar. Am fost rugat să fac demersuri. O dată cu reînnoirea viilor mele mulțumiri pentru prețiosul concurs pe care mi l-ați dat totdeauna, primiți, vă rog, de la noi amândoi, asigurarea celei mai desăvârșite recunoștințe.

N. Popa
20, rue des Écoles (5e)

P. S. Vă rog călduros să faceți ca intervenția pentru bursă să se producă cât mai repede. Mi se scrie de la București că trebuie până la sfârșitul lunii septembrie.

(B. C. U. „M. Eminescu”, Fond Traian Bratu, 367/37)

LES LEÇONS D' UN DOCTORAT MANQUÉ

RÉSUMÉ

Une bourse d'études offerte au jeune N. I. Popa à l'École Roumaine de France lui permet d'essayer de faire son doctorat d'État. Les lettres reproduites plus haut (envoyées au doyen Traian Bratu à Iassy) tentent une explication des raisons qui l'ont empêché d'atteindre ce but.

Institutul de Filologie Română
„A. Philippide”
Iași, str. Codrescu, nr. 2